

УДК 340.143

Перепелиця Н. В. – здобувач Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

ПРИНЦИПИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проаналізовано тексти правових актів, присвячених регулюванню засад професійної юридичної діяльності в Україні. Схарактеризовано головні принципи юридичної професії, закріплені в текстах нормативно-правових і корпоративних актів, які мають різні сфери застосування, рівні нормативної деталізації, суб'єкти видання.

Ключові слова: напрями юридичної діяльності, норма, правило, принципи юридичної діяльності, стандарт, юридична професія.

Активні державно-правові процеси та перетворення, що тривають в Україні протягом останніх десятиліть, спонукають до переосмислення усталених теоретичних положень юридичної професії, а також удосконалення й адаптації до сучасних реалій правозастосовної практики.

Проблематика дослідження засад юридичної діяльності неодноразово була в центрі наукової уваги вітчизняних правознавців. Зокрема, їй присвячено праці Ю. А. Ведернікова, С. Д. Гусарева, О. Е. Жалінського, В. В. Молдована, Н. М. Оніщенко, О. В. Петришина, С. П. Погребняка, О. Ф. Скакун, С. С. Сливки, О. Д. Тихомирова, В. З. Ухача, Г. О. Христової, які у своїх розвідках вивчали різні аспекти реалізації права у сфері юридичної діяльності, здійснюваної представниками системи правоохоронних органів країни.

Науковці аналізують це питання в межах деонтологічної юридичної науки, переважно в контексті дослідження особливостей окремих видів юридичної діяльності, серед яких превалюють адвокатська, суддівська та прокурорська. Це зумовлено відповідною диференціацією нормативних актів у національному та зарубіжному законодавстві.

Такий підхід є традиційним для вітчизняної юридичної науки. Однак, з огляду на євроінтеграційні прагнення та зміни політичного вектора України, актуалізується проблема

вдосконалення й адаптації чинних норм і положень щодо визначення та узагальнення засад юридичної діяльності, узгодження основних її правил і принципів із визнаними європейськими та світовими стандартами.

Метою цього наукового дослідження є визначення змісту й обсягу базового поняття принципів юридичної діяльності, для чого необхідно проаналізувати тексти правових актів, присвячених регулюванню засад професійної юридичної діяльності в Україні, висвітлити особливості форм їх закріплення. Для виконання поставлених завдань доцільно застосувати аксіологічний, емпіричний, формально-юридичний методи, а також методи герменевтики та порівняння як головних способів досягнення визначеної мети.

Упродовж останніх років у політичних, правових і наукових колах активно обговорюють підвищення рівня правової допомоги, удосконалення захисту прав і свобод громадян. У цьому контексті одним із визначальних постає питання якості професійної юридичної діяльності, її стандартизації та уніфікації, узгодження з європейськими й міжнародними вимогами.

Закон України «Про стандартизацію» містить положення, які визначають власне поняття стандарту. Це нормативний документ, що ґрунтується на консенсусі, прийнятий визнаним органом, який встановлює для загального й неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів, спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері. Стандартизація – це діяльність, що полягає в установленні положень для загального та неодноразового використання щодо наявних або потенційних завдань і спрямована на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері [1].

Ідеться не про окремі вузькоспеціалізовані соціальні норми у сфері будівництва, бухгалтерії чи, наприклад, медицини. Навпаки, законодавець передбачає стандартизацію загальних правил, процедур, функцій, методів діяльності або її результатів тощо. У Законі виокремлено два основні рівні суб'єктів стандартизації: національні органи стандартизації, які приймають стандарти та кодекси усталеної практики, а також підприємства, установи й організації, які здійснюють стандартизацію та приймають відповідні стандарти, кодекси й технічні умови.

Одним із визначальних принципів державної політики у сфері стандартизації законодавець вважає пріоритетність

прийняття в Україні міжнародних і регіональних стандартів та кодексів усталеної практики як національних. Однак усталеною практикою є практики чи процедури проектування, виготовлення, монтажу, технічного обслуговування або експлуатації обладнання, конструкцій чи виробів. Отже, ідеться, передусім, про технічні стандарти, а запропоновані Законом термінологічні конструкції не можуть бути застосовані до стандартів професійної діяльності, зокрема юридичної.

Результати аналізу текстів вітчизняних правових актів щодо стандартизації професійної юридичної діяльності засвідчують, що відповідні норми закріплено на рівні корпоративних або підзаконних актів. Вони становлять комплекс правил, процедур, запропонованих суб'єктом правотворчості для застосування в різних сферах юридичної діяльності.

Так, Правила професійної етики нотаріусів України затверджені наказом Міністерства юстиції України 2013 року [2]. Основні положення цього документа формують загальне уявлення не тільки про перелік і сутність основних принципів професійної діяльності нотаріусів, а й про правила та особливості відносин нотаріуса з особами, які до нього звернулися, з іншими нотаріусами, поведінку в позаслужбовий час. Окрім цього, законодавець чітко визначив і перелік можливих дій, учинення яких принижує професійну гідність нотаріуса.

Водночас Правила не містять положень щодо наслідків порушення нотаріусом встановлених правил, а також визначення та обсягу головних термінів. Зокрема, не з'ясовано поняття принципів професійної діяльності, морально-етичних зобов'язань або професійної гідності. Очевидно, що відповідь на ці питання потрібно шукати в загальній теорії та філософії права, уникаючи стандартизації використаних термінологічних конструкцій.

Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури спочатку було затверджено відповідним наказом Генеральної прокуратури України. Однак 2017 року він утратив чинність у зв'язку із затвердженням нового Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів, який було прийнято Всеукраїнською конференцією прокурорів [3]. Основні положення Кодексу присвячено принципам, моральним нормам і правилам прокурорської етики, якими мають керуватися прокурори під час виконання службових обов'язків і поза службою. Також визначено вимоги до позаслужбової поведінки прокурора та

відносин у колективі, з органами влади, правоохоронними органами, ЗМІ тощо.

На відміну від Правил професійної етики нотаріусів, у цьому документі передбачено можливість притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності за порушення Кодексу професійної етики та поведінки. Однак тлумачення основних термінів і понять, зокрема принципів професійної етики та поведінки, професійної діяльності прокурора тощо, нормотворець також не запропонував.

Стандарти у сфері діяльності адвокатів були затверджені З'їздом адвокатів України в червні 2017 року й оформлені у вигляді Правил адвокатської етики [4]. Цей акт можна вважати одним із найдеталізованіших документів правничої професії, який уніфікує та закріплює традиції, досвід і єдину систему критеріїв оцінювання етичних аспектів поведінки адвоката, відповідальність за їх порушення.

Попри це, статті Правил також не містять теоретичного визначення вживаних у тексті понять, зокрема таких, як принципи, норми адвокатської етики, принципи і правила адвокатської діяльності. Окремі статті містять бланкетні норми з вказівкою на професійні права та гарантії професійної діяльності, а також принципи адвокатської діяльності, передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [5]. Однак детальне вивчення відповідних положень Закону засвідчує, що серед запропонованих термінів також немає уніфікованого визначення принципів, правил або стандартів адвокатської діяльності.

У сфері діяльності правоохоронних органів є зведений правовий акт – Правила, які передбачають стандартизацію етичної поведінки працівників апарату МВС України, територіальних органів, закладів, установ і підприємств, що належать до сфери управління МВС [6]. Цей документ затверджено 26 травня 2016 року наказом МВС України з метою визначення основних професійно-етичних норм для працівників системи МВС. Він містить стислі характеристики основних сімох принципів етики. Належно розробленої термінології і тлумачення основних понять (принципів, норм або стандартів професії), особливостей реалізації запропонованих положень або наслідків порушення визначених правил документ, на жаль, не пропонує.

Професійну діяльність суддів в аналізованій сфері регламентує Кодекс суддівської етики, затверджений черговим З'їздом суддів України 2013 року [7]. Основні поняття, що вжито

в тексті цього документа, були деталізовані в Коментарі, затвердженому рішенням Ради суддів України лише три роки потому – у лютому 2016 року [8]. Там наведено запропоноване судьями визначення стандарту як єдиної типової форми, мірила, зразка, якому має відповідати що-небудь за своїми ознаками. У контексті здійснення суддівської діяльності це твердження застосовують, передусім, щодо стандартизації поведінки судді як еталону порядності та справедливості не тільки для учасників судового процесу, а й соціуму загалом. Водночас єдиного загальноприйнятого поняття принципів професійної діяльності суддів згадані вище документи не містять.

Правовим актом, спрямованим унормувувати та стандартизувати діяльність юридичних служб органів виконавчої влади й державних підприємств, установ, організацій, є Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Загального положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації» від 26 листопада 2008 року № 1040 [9]. Важливим є його значення, оскільки на працівників юридичних служб покладено широкий спектр повноважень щодо забезпечення правової роботи та правопорядку в установі, у межах якої функціонує служба налагодження ефективної взаємодії та документообігу з іншими установами й організаціями. Це якісно позначається на загальному рівні ефективності фактично всіх державних органів та установ. Однак за результатами аналізу тексту Постанови доходимо висновку, що основні її положення присвячені питанням організації, підпорядкування, реалізації функціональних завдань і повноважень юридичних служб. Документ не містить унормованих та узагальнених принципів, стандартів діяльності служби загалом, кваліфікації та особистісних якостей її працівників. Зазначене свідчить про брак єдиного підходу до добору кандидатів на відповідні посади, що ставить під сумнів загальний рівень кваліфікації спеціалістів юридичних служб, професійна майстерність яких подеколи обмежується лише наявністю диплома про вищу юридичну освіту.

Ґрунтовнішими в цьому напрямі видаються документи, прийняті Всеукраїнським з'їздом Асоціації юридичних клінік. Ідеться про Стандарти діяльності юридичних клінік України та Етичний кодекс юридичної клініки. Попри те, що юридичні клініки є структурними підрозділами вищих навчальних закладів, їх

створюють як базу для практичного навчання та навчальної практики студентів [10], що ефективно впливає на формування їхніх професійних та особистісних якостей у подальшій правничій діяльності. Зокрема, стандарти діяльності юридичних клінік запропоновано тлумачити як комплекс основних характеристик, притаманних юридичній клініці, організації її роботи, а також діяльності з надання правової допомоги та правової просвіти.

Головними принципами діяльності клініки, регламентованими чинним Типовим положенням, є: повага до права, справедливість та гідність; спрямованість на захист прав та свобод людини; гуманізм; законність і верховенство права; об'єктивність; безоплатність надання правової допомоги; конфіденційність; компетентність та добросовісність [10]. Поняття принципів діяльності клініки в документі не визначено.

Етичні норми та стандарти діяльності працівників юридичних клінік деталізовано в окремому акті – Примірному етичному кодексі юридичної клініки [11]. Положення цього документа встановлюють не лише загальні принципи діяльності, а й особливості відносин учасників клініки з клієнтами та між собою, що сприяє гідному, компетентному й ефективному виконанню ними своїх обов'язків.

Попри досить деталізовані вимоги щодо організації та функціонування юридичної клініки, етичних норм поведінки, відповідні кваліфікаційні вимоги до персоналу юридичної клініки, обсяг професійних навичок і необхідний рівень знань, перелік посадових обов'язків та повноважень, а також підстави для притягнення до відповідальності не передбачені. Їх визначено в посадових інструкціях та інших внутрішніх актах юридичної клініки, тобто покладено на керівництво навчальних закладів. Не запропоновано й узагальненого трактування поняття принципів діяльності працівників юридичної клініки. Зазначене спричиняє виникнення розбіжностей і невідповідностей щодо тлумачення поняття й обсягу компетентнісних характеристик персоналу в різних юридичних клініках, обмежує їх роль у процесі добору потенційних працівників.

На підставі здійсненого аналізу можна сформулювати такі висновки.

Юридична діяльність є однією з поширених і престижних видів професійної діяльності, розвиток якої відіграє важливу роль у становленні демократичних та правових інститутів сучасної України. Діяльність юриста стосується таких важливих

соціальних питань, як захист прав і свобод людини, представництво інтересів як окремої людини, так і держави загалом, законопроектна робота, підготовка кваліфікованих фахівців різних спеціальностей, а також правопросвітництво, формування основоположних ідей правопорядку. Актуалізація питань удосконалення юридичної професії загалом, окремих сфер її застосування, спеціальностей або галузей юридичної роботи є важливим напрямом здійснення загальнотеоретичних і прикладних правових досліджень.

Юридична діяльність ґрунтується на основоположних ідеях, принципах і засадах, формалізація яких відбувається шляхом закріплення в текстах нормативно-правових або корпоративних актів. Проаналізувавши національну систему корпоративних джерел права юридичної діяльності, базових нормативно-правових актів, варто зазначити, що принципи та засади професійної діяльності суддів, прокурорів та інших фахівців у галузі юриспруденції містяться переважно в текстах корпоративних актів. Однак вони не пропонують нормативного визначення поняття «принцип діяльності», а відображають лише розмаїття основоположних ідей, на яких ґрунтується певна професія. Нагальним є питання формування уніфікованого підходу до визнання міжнародних і національних, загальних та спеціальних принципів (засад) діяльності юристів, зумовлених корпоративною автономією, наявністю ознак самоврядності юридичної професії та невтручанням держави у сферу морального регулювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про стандартизацію [Електронний ресурс]: Закон України від 5 черв. 2014 р. № 1315-VII. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1315-18>. – Назва з екрана.
2. Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України [Електронний ресурс]: наказ Міністерства юстиції України від 4 жовт. 2013 р. № 2104/5. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1730-13>. – Назва з екрана.
3. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів [Електронний ресурс]: затв. 27 квіт. 2017 р. Всеукраїнською конференцією прокурорів. – Режим доступу: http://www.kdkp.gov.ua/ua/dokuments_vkr.html. – Назва з екрана.
4. Правила адвокатської етики [Електронний ресурс]: затв. 9 черв. 2017 р. Національною асоціацією адвокатів. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS28627.html. – Назва з екрана.
5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність [Електронний ресурс]: Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/conv>. – Назва з екрана.
6. Про затвердження Правил етичної поведінки працівників апарату Міністерства внутрішніх справ України, територіальних органів, закладів, установ

і підприємств, що належать до сфери управління МВС [Електронний ресурс]: наказ МВС України від 28 квіт. 2016 р. № 326. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0778-16>. – Назва з екрана.

7. Кодекс суддівської етики [Електронний ресурс]: затв. 22 лют. 2013 р. XI черговим З'їздом суддів України. – Режим доступу: [https://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki\(1\).pdf](https://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki(1).pdf). – Назва з екрана.

8. Коментар до Кодексу суддівської етики [Електронний ресурс]: рішення Ради суддів України від 4 лют. 2016 р. № 1. – Режим доступу: <http://rsu.gov.ua/ua/events/komentar-do-kodeksu-suddivskoi-etiki>. – Назва з екрана.

9. Про затвердження Загального положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 листоп. 2008 р. № 1040. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1040-2008-p>. – Назва з екрана.

10. Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України [Електронний ресурс]: наказ Міністерства освіти і науки України від 3 серп. 2006 р. № 592. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0956-06>. – Назва з екрана.

11. Примірний Етичний кодекс юридичної клініки [Електронний ресурс]: затв. 25 серп. 2005 р. Асоціацією юридичних клінік України. – Режим доступу: <https://lawclinicukma.wordpress.com/2016/06/13/>. – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy pro standartyzatsiiu: vid 5 cherv. 2014 r. No. 1315-VII [The law of Ukraine on standardization from June 5, 2014, No. 1315-VII] (n.d.). zakon3.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1315-18> [in Ukrainian].

2. Nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy pro zatverdzhennia Pravyl profesiinoi etyky notariusiv Ukrainy: vid 4 zhovt. 2013 r. No. 2104/5 [Order of the Ministry of Justice of Ukraine on the approval of the Rules of Professional Ethics of Notaries of Ukraine from October 4, 2013, No. 2104/5]. (n.d.). zakon2.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1730-13> [in Ukrainian].

3. Kodeks profesinoi etyky ta povedinky prokuroriv: zatv. 27 kvit. 2017 r. Vseukrainskoiu konferentsiieiu prokuroriv [Code of ethics and behavior of prosecutors: Zatv. April 27 2017 All-Ukrainian Conference of Prosecutors]. (n.d.). www.kdkp.gov.ua. Retrieved from http://www.kdkp.gov.ua/ua/dokuments_vkp.html [in Ukrainian].

4. Pravyla advokatskoi etyky: zatv. 9 cherv. 2017 r. Natsionalnoiu asotsiatsiieiu advokativ [Rules of lawyer's ethics: Zatv. June 9 2017 by the National Association of Attorneys]. (n.d.). search.ligazakon.ua. Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS28627.html [in Ukrainian].

5. Zakon Ukrainy pro advokaturu ta advokatsku diialnist: vid 5 lyp. 2012 r. No. 5076-VI [Law of Ukraine on Advocacy and Advocacy from July 5, 2012, No. 5076-VI]. (n.d.). zakon3.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/conv> [in Ukrainian].

6. Nakaz MVS Ukrainy pro zatverdzhennia Pravyl etychnoi povedinky pratsivnykiv aparatu Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy, terytorialnykh orhaniv, zakladiv, ustanov i pidpriemstv, shcho nalezhat do sfery upravlinnia MVS: vid 28 kvit. 2016 pr No. 326 [The Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine on the approval of the Rules of Ethical Conduct of the Employees of the Apparatus of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, territorial bodies, institutions, institutions and

enterprises belonging to the sphere of management of the Ministry of Internal Affairs from April 28, 2016, No. 326]. (n.d.). [zakon3.rada.gov.ua](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0778-16). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0778-16> [in Ukrainian].

7. Kodeks suddivskoi etyki: zatv. 22 liut. 2013 r. KHI cherhovym Zizdom suddiv Ukrainy [Code of Judicial Ethics: Zat. February 22, 2013 XI regular congress of judges of Ukraine]. (n.d.). [court.gov.ua](https://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki(1).pdf). Retrieved from [https://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki\(1\).pdf](https://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki(1).pdf) [in Ukrainian].

8. Komentar do Kodeksu suddivskoi etyki: rishennia Rady suddiv Ukrainy vid 4 liut. 2016 r. No. 1 [Commentary on the Code of Judicial Ethics: Decision of the Council of Judges of Ukraine dated February 4, 2016, No. 1]. (n.d.). [rsu.gov.ua](http://rsu.gov.ua/ua/events/komentar-do-kodeksu-suddivskoi-etiki). Retrieved from <http://rsu.gov.ua/ua/events/komentar-do-kodeksu-suddivskoi-etiki> [in Ukrainian].

9. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy pro zatverdzhennia Zahalnoho polozhennia pro yurydychnu sluzhbu ministerstva, inshoho orhanu vykonavchoi vlady, derzhavnoho pidpriemstva, ustanovy ta orhanizatsii: vid 26 lystop. 2008 r. No. 1040 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on approval of the General Law on the Legal Service of the Ministry, other executive body, state enterprise, institution and organization from November 26, 2008, No. 1040]. (n.d.). [zakon2.rada.gov.ua](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1040-2008-n). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1040-2008-n> [in Ukrainian].

10. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy pro zatverdzhennia Typovoho polozhennia pro yurydychnu kliniku vyshchoho navchalnoho zakladu Ukrainy: vid 3 serp. 2006 r. No. 592 [The Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine on the approval of the Model Regulations on the Legal Clinic of Higher Educational Institutions of Ukraine from August 3, 2006, No. 592]. (n.d.). [zakon2.rada.gov.ua](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0956-06). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0956-06> [in Ukrainian].

11. Prymirnyi Etychnyi kodeks yurydychnoi kliniky: zatv. 25 serp. 2005 r. Asotsiatsiiei yurydychnykh klinik Ukrainy [Model Ethical Code of the Legal Clinic: Shuttle. August 25, 2005 by the Association of Legal Clinics of Ukraine]. (n.d.). lawclinicukma.wordpress.com. Retrieved from <https://lawclinicukma.wordpress.com/2016/06/13/> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 06.12.2017

Perepelytsia N. – *Researcher of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine*

Principles of Professional Legal Activity

The article states that legal activity is one of the most common and prestigious types of professional activity. Its development plays an important role in the development of democratic and legal institutions of the modern Ukrainian state. The author analyzes the texts of legal acts devoted to the regulation of the principles of professional legal activity in Ukraine.

Such rules are fixed, basically, at the level of corporate or by-laws. They represent a set of rules, procedures, proposed by the relevant lawmaking subject for application in various spheres of legal

activity. Such acts include, in particular, the Rules of professional ethics of notaries, Code of professional ethics and behavior of prosecutors, Rules of law ethics, Code of judicial ethics, Standards of activity of legal clinics of Ukraine, etc. These documents differ in scope, level of normative detail, subjects of the publication.

The texts of these documents are devoted to separate issues of organization of activities, ethical and moral norms of lawyers' behavior. Qualification requirements, professional skills, a list of official duties and powers, grounds for prosecution are not provided.

The results of the comparison of these documents indicate the absence of a normative definition of the concept of «principle of activity». There is no unified approach to the recognition of international and national, general and special principles (principles) of the activities of lawyers. This is due to corporate autonomy, self-government of the legal profession and non-interference of the state in the sphere of moral regulation.

It is noted that the activity of a lawyer is important and is related to the protection of human rights and freedoms, the representation of the interests of man and the state, law-education, the formation of fundamental ideas of law and order. The lack of common standards and principles of operation leads to problems in the selection of candidates for a lawyer. Also questioned is the level of qualification and personal qualities of the selected specialists.

The necessity of further theoretical and practical developments with the aim of improving the legal profession is emphasized.

Keywords: directions of legal activity, norm, rule, principles of legal activity, standard, legal profession.